

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.3>**Л. В. Сорока**

доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу докторантури і аспірантури
Науково-дослідного інституту публічного права
<https://orcid.org/0000-0002-6979-6049>

С. М. Козін

доктор юридичних наук, старший дослідник
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права
[https:// orcid.org/0000-0001-7640-4579](https://orcid.org/0000-0001-7640-4579)

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Актуальність статті полягає в тому, що захист інвестицій є одним із найбільш пріоритетних та важливих завдань, які сьогодні стоять перед українських законодавцем. Адже саме від останніх наряду залежить фінансове благополуччя держави та суспільства загалом, а також кожного окремого громадянина, зокрема. Окрім того, саме від ефективності та кількості інвестицій наряду залежить можливість України протистояти зовнішньому ворогу. Втім, слід відзначити, що захист інвестицій є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, яка потребує належного нормативно-правового регулювання, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, які прийнято називати принципами. Метою статті є: встановити коло та надати характеристику принципам захисту інвестицій в Україні. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття принципів правового регулювання захисту інвестицій. Обґрунтовано, що перелік відповідних принципів є досить широким, а тому їх запропоновано поділити на дві групи: загальні та спеціальні. З'ясовано, що детально зміст правового регулювання захисту інвестицій визначається спеціальними принципами, а саме: принцип рівного доступу інвесторів, незалежно від їхньої національності, надаються рівні права та можливості; принцип стабільності, відповідно до якого законодавство, що регулює інвестиційну діяльність, повинно бути стабільним і передбачуваним. Часті та непослідовні зміни у нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин у досліджуваній сфері негативно впливають на інвестиційний клімат; принцип захисту прав власності. У відповідності до вказаної засади держава забезпечує надійний захист прав власності інвесторів, що включає захист від незаконної експропріації, націоналізації та будь-яких інших дій, що можуть порушити права інвесторів; принцип транспарентності, який передбачає, що правила та процедури, що регулюють інвестиційну діяльність, мають бути прозорими та доступними для всіх інвесторів; принцип невтручання. Держава не повинна безпідставно втручатися в діяльність інвесторів, а регулювання цієї сфери повинно бути мінімально необхідним для забезпечення законності та порядку, без надмірного адміністративного тиску на бізнес; принцип сприяння, який передбачає, що держава має активно сприяти залученню інвестицій, створюючи сприятливі умови для ведення бізнесу, включаючи податкові стимули, розвиток інфраструктури та підтримку інноваційної діяльності.

Ключові слова: принципи, принципи права, захист, інвестиції, захист інвестицій, правове регулювання.

Постановка проблеми. Захист інвестицій є одним із найбільш пріоритетних та важливих завдань, які сьогодні стоять перед українських законодавцем. Адже саме від останніх наряду

залежить фінансове благополуччя держави та суспільства загалом, а також кожного окремого громадянина, зокрема. Окрім того, саме від ефективності та кількості інвестицій наряду

залежить можливість України протистояти зовнішньому ворогу. Втім, слід відзначити, що захист інвестицій є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, яка потребує належного нормативно-правового регулювання, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, які прийнято називати принципами.

Стан дослідження. Варто відзначити, що в останні роки, проблема захисту інвестицій неодноразово потрапляла у поле зору різних науковців. Зокрема, їй приділяли увагу: Р.П. Бойчук, О.Ю. Гостева, А.В. Журавель, В.М. Коссак, М.М. Лазаренко, О.М. Охотнікова, О.М. Фесенко, О.М. Ястремська та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання принципів захисту інвестицій в державі.

Саме тому метою статті є: встановити коло та надати характеристику принципам захисту інвестицій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що принципи – це основоположні керівні ідеї, відправні засади, які покладені в основу організації і діяльності механізму державного управління [1, с. 13]. Як зазначає А. М. Колодій, принципи – це явища, що не тільки пов'язують право з політикою, економікою, духовним життям суспільства, а й забезпечують єдність різних, власне правових процесів, форм, теорій, ідей і концепцій, понятійно-категоріальних рядів [2, с.3]. В.Я. Малиновський досліджуючи принципи у сфері державного управління зазначає, що принципи, як поняття теорії, відображають сутність і реальність процесів державного управління, підпорядковуючись певним законам, специфічне поняття, змістом якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наше знання про них. Вони являють собою результат узагальнення людьми об'єктивно чинних законів і закономірностей, притаманних їм загальних рис, характерних фактів і ознак, які стають загальним началом їх діяльності. Ознаками останніх на думку: а) належність до пізнаних наукою і практикою позитивних закономірностей; б) зафіксованість у суспільній свідомості (відповідних поняттях) [3 с.190-192]. Таким чином, поняття принципів є досить універсальним та використовується у багатьох сферах суспільного життя. Втім, найбільш дослідженим воно є саме з точки зору правової науки.

В теорії права зазначається, що принципи права – це об'єктивно приманні праву незапе-

речувані вимоги, які висуваються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного сполучення індивідуальних і загальних інтересів. Вони є основою права, відображають його сутність, містяться у змісті. Призначення принципів права складається у тім, що вони: здійснюють узагальнене закріплення основ суспільного ладу; забезпечують однорідне формулювання норм права; забезпечують вплив норм права на суспільні відносини шляхом правового регулювання та інших видів правового впливу. Тим самим визнається, що на засадах принципів права має діяти весь механізм правового регулювання, його елементи [4, с.257-258]. О.В. Петришин, М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко зауважують про те, що принципи – це загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [5, с.193]. Як зауважує А.М. Колодій принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, системи і структури права, норм права і правових відносин, єдність норм, інститутів і галузей права. Вони характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді і демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин. Принципи виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права [6, с.28-40].

Принципи права, відмічає С.С. Осадчук, – це універсальні, фундаментальні, базові положення, ідеї, що відображають глибинні засади людського буття, загальні зв'язки, що утворюються учасниками правовідносин в результаті суспільної взаємодії і є засадами для правового розвитку. Відступ від цих засад, заперечення їх при правотворенні та правозастосовній діяльності загрожують руйнацією права як такого, дестабілізацією суспільного життя, державно-владної діяльності, нищенням демократичних цінностей тощо. А тому декларувати ці принципи і захищати їх – це нагальне завдання

як для кожної особистості, всього громадянського суспільства, так і для державної влади. Неухильне і послідовне дотримання принципів правотворчими і правозастосовними органами створить в суспільстві атмосферу передбачуваності та стабільності законодавства. Закріплені в Конституції та кодексах України засади мають стати вимогою до сучасного українського суспільства щодо реалізації гуманістичної концепції особистості, виховання суб'єктів права, діючою нормою на рівні з іншими нормами, що регулюють конкретні відносини, а не залишається декларацією [7].

Таким чином, принципи правового регулювання захисту інвестицій представляють собою закріплену та розчинену в нормах чинного законодавства систему відправних начал, вихідних ідей, які лежать в основі здійснення відповідної діяльності. Дотримання відповідних принципів є обов'язковим для всіх учасників правовідносин, які виникають в рамках здійснення діяльності щодо захисту інвестицій. Відмітимо, що в юридичній літературі не існує єдиного підходу щодо переліку вказаних принципів, а тому, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, ми переконані, що відповідні засади найбільш доцільно поділити на дві групи: загальні та спеціальні.

Так, загальні принципи – це такі засади, які визначають та розкривають зміст найбільш суттєвих рис права у цілому, а отже, лежать в основі будь-яких правовідносин, зокрема й тих, що виникають під час державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти. Серед таких принципів, перш за все, слід виділити верховенство права та законності. Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати право, а не інтереси осіб, у руках яких перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. Неухильне дотримання принципів верховенства права та законності закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а зі сторони підвладних – повагу до законів та органів влади [8, с. 187]. У своєму науковому дослідженні Р.О. Падалка дійшов до висновку, що: 1) принцип верховенства права є пріоритетним у правовій державі; 2) він пройшов складні етапи історичного розвитку – від Античності до сьогодення; 3) цей принцип почав активно застосовуватися в нашій країні саме після проголошення незалежності, закономірно отримавши конституційне закріплення як один з основних напрямів її

подальшого розвитку; 4) зміст даного принципу полягає у співвідношенні права та держави, підпорядкованості держави і її інститутів праву; 5) принципу верховенства права притаманний транснаціональний характер, який передбачає його панування не тільки в рамках національної правової системи, але й на європейському рівні [9, с.28-29]. Є. В. Назаренко доводить, що принцип верховенства права виявляється у сукупності таких дій: а) реалізація правотворчості, правозастосовної та правоохоронної діяльності лише відповідно до соціального ідеалу справедливості, згідно з яким людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю; б) утвердження верховенства конституції в діяльності усіх органів і посадових осіб; в) забезпечення у законодавстві пріоритетності загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права; г) утвердження верховенства правового закону в системі нормативних актів та забезпечення принципу правової законності у процесі правозастосовної діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування; д) формування розвиненої системи захисту прав людини державою, створення професійного неупередженого і доступного для всіх громадян суду [10, с. 89].

В свою чергу законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді як закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне і безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Отже, дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність, у свою чергу, їх реалізацію. Принцип законності є одним із принципів сучасної концепції правової держави [11, с.4]. З точки зору Ю. С. Шемшученка та С.В. Бобровник, законність – це фундаментальна юридична категорія, яка є критерієм правового життя суспільства і громадян. Це комплексне політико-правове явище, що відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави. Законність – це правовий режим у державі, за якого діяльність державних органів, юридичних і фізичних осіб здійснюється відповідно до вимог закону. Змістом законності є вимоги загальності права, верховенства закону, рівності всіх суб'єктів перед законом, стабільності правопорядку, нормативної обґрунтованості правових рішень, охорони прав громадянина, єдності розуміння

і застосування права, нагляду, контролю за виконанням закону та невідворотності відповідальності [12].

Таким чином, верховенство права та законність – це два ключові правові принципи, які лежать в основі здійснення будь-якої діяльності. Вони передбачають неухильне слідування правовим приписам та законодавчим нормам всіма суб'єктами суспільних відносин, які виникають в процесі захисту інвестицій. Окрім того, саме відповідні засади формують своєрідне підґрунтя для формування та розвитку всіх інших, як загальних, так і спеціальних принципів.

Серед загальних принципів, на нашу думку, також слід виділити засади доцільності, результативності та ефективності. У праві доцільність – це завжди щось оптимальне, що відповідає якимось конкретним умовам, обставинам, без урахування яких норма не буде досягати мети, споконвічно в неї закладеної. Її застосування повинне будуватися на основі доцільності як на одній з основних вимог, запропонованих безпосередньо до самого нормативного документа [13].

Що ж стосується результативності та ефективності, то ці категорії тісно пов'язані між собою. Так, у праві ефективність – це явище, яке характеризує оптимальність цілеспрямованої дії, способу, механізму реалізації або стану суб'єкту за наявності альтернатив. Вона проявляється через різницю (відмінність): між метою та отриманими результатами, враховуючи затрачені ресурси, встановлені цілі, обставини зовнішнього середовища та часові межі [14]. Що ж стосується результативності, то вона представляє собою міру точності управління, яка характеризується досягненням очікуваного стану об'єкта управління, мети управління або рівнем наближення до неї. Вона пов'язана з виробничими, технологічними та управлінськими процесами, конкретними проблемами і способами їхнього розв'язання. Рівні фазового стану організації різні. Вони можуть характеризуватися як високими, так і низькими коефіцієнтами. Залежно від їх величини в реальній практиці можуть формуватися й різні стани організації як системи: стабілізації, динамічної рівноваги елементів системи, втрати динамічної рівноваги складових організації. Це потребує прийняття різних управлінських рішень і критеріїв їх оцінки, що, своєю чергою, визначає специфіку формування системи результативності [15].

Тож, принципи ефективності та результативності є ключовими в контексті захисту інвестицій, оскільки вони забезпечують створення умов для максимізації позитивного впливу інвестицій на економіку та суспільство, а також гарантують належний захист прав інвесторів. Ці принципи

спрямовані на оптимізацію використання ресурсів та досягнення конкретних економічних цілей за рахунок належного регулювання і правозастосування. Так, принцип ефективності в контексті захисту інвестицій означає оптимальне використання наявних ресурсів для досягнення найкращих можливих результатів. В свою чергу державні органи повинні забезпечувати, щоб всі ресурси, виділені на підтримку і захист інвестицій, використовувалися з максимальною користю, без зайвих витрат та бюрократичних перепон.

Тож, вказані принципи носять загальний характер, більш детально зміст правового регулювання захисту інвестицій визначається принципами спеціальними. Такими засадами, як вбачається, є наступні:

– принцип рівного доступу інвесторів, незалежно від їхньої національності, надаються рівні права та можливості;

– принцип стабільності, відповідно до якого законодавство, що регулює інвестиційну діяльність, повинно бути стабільним і передбачуваним. Часті та непослідовні зміни у нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин у досліджуваній сфері негативно впливають на інвестиційний клімат;

– принцип захисту прав власності. У відповідності до вказаної засади держава забезпечує надійний захист прав власності інвесторів, що включає захист від незаконної експропріації, націоналізації та будь-яких інших дій, що можуть порушити права інвесторів;

– принцип прозорості, який передбачає, що правила та процедури, що регулюють інвестиційну діяльність, мають бути прозорими та доступними для всіх інвесторів;

– принцип невтручання. Держава не повинна безпідставно втручатися в діяльність інвесторів, а регулювання цієї сфери повинно бути мінімально необхідним для забезпечення законності та порядку, без надмірного адміністративного тиску на бізнес;

– принцип сприяння, який передбачає, що держава має активно сприяти залученню інвестицій, створюючи сприятливі умови для ведення бізнесу, включаючи податкові стимули, розвиток інфраструктури та підтримку інноваційної діяльності.

Висновки. Підбиваючи підсумок представленого наукового дослідження слід узагальнити, що саме вказані вище загальні та спеціальні принципи правового регулювання найбільш змістовно та повно характеризують діяльність, пов'язану із захистом інвестицій в нашій країні. Як недолік відмітимо, що окреслені вище засади не віднайшли свого законодавчого закріплення. Зазначене, як вбачається, є суттєвою

прогалиною як на теоретичному, так і практичному рівнях, а відтак, вона потребує подолання, що якісно покращить правозастосовну практику у досліджуваній сфері суспільного життя.

Список використаної літератури:

1. Забарний Г. Г., Калюжний Р. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України : навч. посіб. К. : А. В. ПАЛИВОДА, 2003. 212 с.
2. Колодій А. М. Принципи права України : моногр. / А. М. Колодій. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Малиновський В. Я. Державне управління: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. Київ: Атіка, 2003. 576 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 691 с.
5. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
6. Колодій А. М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
7. Осадчук, С. С. Застосування принципів права у правотворчому та правозастосовному процесах / С. С. Осадчук // Наше право. 2012. № 3, ч. 3. С. 32-37 URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8897/1/7.pdf>
8. Чепульченко Т. О. Верховенство права як основоположний принцип сучасного правотворення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць.* 2012. № 3 (15). С. 185–188. : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/3257>.
9. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип: права дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.
10. Назаренко Є. В. Державно-правова реформа – шлях до правового прогресу. Державно-правова реформа в Україні : матер. наук.-практ. конф. (листоп. 1997 р.). Київ: Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 1997. С. 87–91.
11. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Л., 2010. 21 с.
12. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 2: Д-Й / ред. Ю. С. Шемшученко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. 741 с.
13. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун.-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2007. 200 с.
14. Подольчак Н. Поняття та види ефективності систем менеджменту машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2007. № 23 (606). С. 205.
15. Менеджмент організацій : підручник / за заг. ред. Л. І. Федулової. Київ : Либідь, 2004. 448 с.

Soroka L. V., Kozin S. M. Principles of legal regulation of investment protection in Ukraine

The relevance of the article lies in the fact that the protection of investments is one of the most priority and important tasks facing Ukrainian legislators today. After all, the financial well-being of the state and society in general, as well as each individual citizen, in particular, directly depends on the latter. In addition, the ability of Ukraine to resist the external enemy directly depends on the efficiency and amount of investments. However, it should be noted that the protection of investments is a complex activity in its essence and content, which requires proper regulatory and legal regulation, which is based on a system of starting points, initial ideas, which are commonly called principles. The purpose of the article is to establish a circle and provide a description of the principles of investment protection in Ukraine. In the article, based on the analysis of the scientific views of scientists, the author's definition of the concept of the principles of legal regulation of investment protection is proposed. It is substantiated that the list of relevant principles is quite broad, and therefore it is proposed to divide them into two groups: general and special. It was found that the detailed content of the legal regulation of investment protection is determined by special principles, namely: the principle of equal access to investors, regardless of their nationality, equal rights and opportunities are provided; the principle of stability, according to which legislation regulating investment activity should be stable and predictable. Frequent and inconsistent changes in the regulatory and legal regulation of social relations in the researched area have a negative impact on the investment climate; the principle of protection of property rights. In accordance with the specified principle, the state ensures reliable protection of the property rights of investors, which includes protection against illegal expropriation, nationalization and any other actions that may violate the rights of investors; the principle of transparency, which provides that the rules and procedures governing investment activities should be transparent and accessible to all investors; the principle of non-interference. The state should not unreasonably interfere in the activities of investors, and the regulation of this area should be the minimum necessary to ensure law and order, without excessive administrative pressure on business; the principle of promotion, which stipulates that the state should actively promote the attraction of investments by creating favorable conditions for doing business, including tax incentives, infrastructure development, and support for innovative activities.

Key words: principles, principles of law, protection, investments, protection of investments, legal regulation.